

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В АГРАРНІЙ СФЕРІ АПК УКРАЇНИ

Н.В. Потриваєва, кандидат економічних наук, доцент

М.Д. Бабенко, кандидат економічних наук

Миколаївський державний аграрний університет

У статті висвітлено історичні засади здійснення організаційно-економічних перетворень в аграрній сфері економіки країни. Обґрунтовано необхідність сприяння подальшому розвитку кооперативних процесів у сільському господарстві.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, аграрний сектор економіки, організаційно-економічні перетворення, сільськогосподарська кооперація.

Постановка проблеми. Важливою складовою здійснення аграрних перетворень є розбудова ринкових відносин на селі. У процесі реформування АПК підприємства споживспілки фактично припинили виконувати функції заготівлі та реалізації лишків сільськогосподарської продукції на селі. У переважній більшості сільських населених пунктів не працюють великі сільськогосподарські підприємства, що забезпечували населення необхідними засобами захисту рослин, добривами, надавали послуги та закупували тваринницьку продукцію. Внаслідок чого великою проблемою для аграрних товаровиробників стали заготівля і реалізація вирощеної продукції. Розрізненість дрібних господарств дозволяє посередникам закупувати аграрну продукцію за низькими цінами, а продавати товари, необхідні для виробництва, та надавати інші послуги – за найвищими цінами. В результаті, виробництво сільськогосподарської продукції стає неефективним та не вигідним.

Аналіз досліджень. Дослідження проблем організаційно-економічних перетворень в аграрній сфері знайшли відповідне відображення у працях всесвітньо відомих вчених-економістів минулого: М.І. Туган-Барановського, М.Кондрат'єва, О.В. Чаянова, О.Г. Шліхтера та інших, які прагнули до стратегічного

переосмислення розбудови організаційної структури сільського господарства.

Мета статті полягає у вивченні історичних засад реформування аграрних підприємств та обґрунтуванні необхідності сприяння подальшому розвитку кооперативних процесів у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. У перші роки радянської влади переважна більшість вчених-аграрників вважала, що перехід до соціалістичних форм ведення сільського господарства буде простий та без труднощів. Насправді він виявився дуже важким. Особливого значення в цей період набували питання ролі і місця кооперації в залученні селян до соціалізму, а також питання про темпи, форми і методи соціалістичних перетворень на селі.

Офіційний напрямок розвитку сільського господарства представляв О.Г. Шліхтер та його послідовники, головним лозунгом яких було прискорення розвитку колгоспів, що призвело до його ухвалення партійними та державними органами. О.Г. Шліхтер пропонував, зокрема, створювати суспільні фонди на відібраних у куркулів землях і за допомогою колгоспів він розраховував привити трудовому селянству навички до колективної співпраці [1].

Дещо іншої думки щодо стабілізації економіки країни дотримувався відомий економіст М.І. Туган-Барановський. Цей видатний український вчений наголошував, що реформи треба проводити тоді, коли суспільство в своєму розвитку досягає стабілізації і його становище вже не погіршується [2]. Спираючись на його ідеї, М. Кондрат'єв запевняв, що просте усупільнення земельних ділянок нічого не дасть для розвитку сільського господарства. На початку впровадження нової економічної політики він звертав увагу на негативний вплив націоналізації землі та зрівняльного землекористування на сільськогосподарське виробництво. Також вчений пропонував внести зміни у чинне земельне законодавство [1].

Певне місце у справі підвищення добробуту на селі відводилося запровадженню різноманітних форм кооперації. Так,

О.В. Чаянов пропонував здійснити вертикальне кооперування в сільському господарстві, що означало об'єднання товаровиробників у галузі заготівлі, виготовлення засобів виробництва землеробства, збуту та переробки сільськогосподарської продукції [2].

Проте у ті часи пропозиції відомих економістів викликали недовіру та вороже ставлення до них з боку представників іншої, "марксистської" течії, називаючи їх "антисоціалістичними".

В.В. Зіновчук обґрунтовує необхідність військового комунізму складнощами громадянської війни та післявоєнного періоду. Зростання напруги у колі сільських товаровиробників, за його ствердженням, ставало однією з важливіших соціально-політичних проблем існуючого режиму, тому що для сільського господарства практика впровадження цієї політики була руйнівною [4]. Саме тому, спираючись на ідеї М.І. Туган-Барановського та його учнів М. Кондрат'єва і О.В. Чаянова, В. Ленін впровадив нову економічну політику, результатом якої стала індустріалізація СРСР і відродження зруйнованого громадянською війною села.

Відродження сільськогосподарської кооперації стало однією з головних рис нової економічної політики. На наш погляд, саме завдяки цьому сільське господарство, на відміну від інших галузей народного господарства, на той час залишалось відносно незалежним і орієнтованим на ринкові відносини.

Кінець 20-х років був періодом формування радянської економічної системи, ключовим питанням якої була індустріалізація. Теоретики того часу запевняли, що селянин повинен зробити свій внесок у вирішення цієї проблеми через плату за промислові товари за завищеними цінами і продаж власної продукції за заниженими. Колективізоване сільське господарство на той час було складним спотворенням тоталітарного режиму. Напрями розвитку господарства доводилися до колгоспів в директивному порядку "зверху" і виконання цих директив було єдиною політикою колгоспів. Звичайно, така командно-адміністративна система не є механізмом, який ре-

гулює ринкову економіку. Навпаки, вона уповільнює розвиток продуктивних сил, стримуючи самостійність і відповідальність безпосереднього товаровиробника.

У другій половині 30-х років сільське господарство почало набувати рис великомасштабного виробництва. Українські колгоспи були найбільшими серед господарств з колективною формою праці інших радянських республік. Доречно відзначити, що вчені справедливо приділяють належну увагу позитивним рисам великомасштабності колгоспів того часу, до яких насамперед відносять широке застосування техніки і технології переробки і зберігання сільськогосподарської продукції, а також впровадження науково обґрунтованих сівозмін. Проте зростаючі розміри колективних господарств, на думку В.В. Зіновчука, сприяли поглибленню різниці між простими колгоспниками та керівництвом, склад якого був переважно з членів комуністичної партії. Таке становище забезпечувало реальну владу управлінського персоналу над рештою членів господарства [4].

Як свідчить досвід, за більш як дев'яносто років свого існування колективна форма господарювання пройшла через багаточисельні модифікації. Але ніколи не змінювалися такі фундаментальні її основи, як відносини власності, командний стиль управління, державне втручання у внутрішні справи колгоспів через розподіл і перерозподіл ресурсів та результатів виробництва.

Отже, сучасна аграрна реформа в Україні має бути спрямована на досконалу структурну перебудову АПК, збалансування усіх його галузей, забезпечення ефективного використання аграрно-ресурсного потенціалу, розв'язання продовольчої проблеми, підвищення рентабельності та доходності сільськогосподарських товаровиробників. Значної уваги при цьому набувають кооперативи, завданням яких є протистояння розповсюдженню торговельно-посередницьких структур, що сприяють відтоку фінансових ресурсів із агропромислового виробництва, через встановлення непомірно високих цін на

матеріально-технічні ресурси і безпідставно занижених закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.

Що стосується правових, організаційних, соціально-економічних умов діяльності сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань, то вони регулюються Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію". Створена і діє Національна спілка сільськогосподарських кооперативів України, яка на добровільних засадах об'єднує по всій території України сільськогосподарські кооперативи. Однак подальша активізація діяльності кооперативного руху в аграрному середовищі потребує заходів підтримки з боку держави.

У багатьох країнах ринкові об'єкти будують самі кооперативи на пайові внески без допомоги держави. Окрім того, у розвинених країнах здійснюється державна підтримка кооперативного руху в аграрній сфері, основні напрями якої: надання субсидій і пільгових державних кредитів, пільгове кредитування.

Нині кооперативи діють майже в усіх країнах світу: Західній та Східній Європі, Японії, Китаї, Індії, США, Австралії. В них розповсюджена переважно обслуговуюча кооперація, вона дає змогу товаровиробникам стати справжніми підприємцями, отримуючи прибуток на усіх стадіях руху продукції до споживача. Так, у Скандинавських країнах 50-80% загального обороту сільськогосподарської продукції припадає на кооперацію. Основними формами сільськогосподарської кооперації, наприклад у США, є маркетингові, постачальницькі та сервісні кооперативи. Товарообіг сільськогосподарської продукції, який проходить через маркетингові кооперативи найвищий і складає 30% від усієї виробленої в країні продукції аграрників, в тому числі 77% припадає на молоко. У Франції 70% переробки зерна та 47% виробництва молока припадає на кооперацію [5].

Виробничі кооперативи в розвинутих країнах світу не набули широкого розповсюдження. Головним чином це пояснюється протиріччям між прагненням до отримання прибутку і

необхідністю збереження робочих місць, а також – низькою мотивацією інвестиційної діяльності [6].

Діяльність вітчизняних сільськогосподарських виробничих кооперативів в багатьох регіонах країни також не дала позитивних результатів. Це пов'язано насамперед з тим, що за останні роки багато керівників сільськогосподарських підприємств захопились “гігантоманією”. Крім того, в них обмежена можливість залучення інвестицій, рішення на зборах не залежать від пайового внеску члена кооперативу, бо здійснюються за принципом “один член – один голос”. Все це дуже обмежує майбутнє виробничих кооперативів.

Висновок. Отже, як свідчить історичний досвід та окремі кроки кооперативного руху на сучасному етапі у світі, сільськогосподарська кооперація має в собі значний потенціал. Саме в цій формі господарювання гарантія майбутніх успіхів і досягнень у сільському господарстві країни. Вона може суттєво прискорити процес виходу аграрного сектора з кризового стану, посприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, покращити добробут аграрних товаровиробників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федін В. 20-ті роки: альтернативи розвитку аграрного сектора України / В. Федін // Земля і люди України. — 1997. — № 3. — С. 25—26.
2. Туган-Барановський М. І. Кооперація, її природа та мета / М. І. Туган-Барановський. — Львів, 1936. — С. 9.
3. Чаянов А. В. Основные идеи реформы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чаянов. — М. : Кооп.изд-во, 1927. — С. 345.
4. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. — К. : Логос, 1996. — С. 45—49.
5. Панасенко С. М. З історії розвитку сільськогосподарської кооперації / С. М. Панасенко // Економіка АПК. — 1995. — № 8. — С. 16—18.
6. Roy, Ewell Paul. 1981. Cooperatives: Development, Principles and Management. 4 Ed. Danville, Illinois: The Interstate Printers & Publishers, Inc.